

Els professionals dels centres de documentació audiovisual

Montserrat CATALÀ I FREIXA

RESUM: En els darrers anys, els mitjans de comunicació audiovisual han sofert canvis espectaculars que han afectat en gran manera els centres de documentació. A partir del cas del Departament de Documentació de Televisió de Catalunya, l'autora exposa algunes particularitats que troben els documentalistes en la seva feina: redefinició constant de les seves funcions, falta de concreció del perfil professional requerit, i manca d'una formació inicial més especialitzada i d'àmbits de discussió i d'intercanvi específics.

INTRODUCCIÓ

La informació i documentació, cada vegada més, la podem trobar en una diversitat de suports. Les noves tecnologies són un fet i han envaït l'era del paper. Dins d'aquests suports que contenen també noves formes d'informació, destaquen els documents audiovisuals, pel seu volum, difusió i popularitat.

Partint d'una definició àmplia del terme, podríem dir que un document audiovisual és aquell que en un mateix suport conté, alhora, imatges en moviment –informació visual– i so, sense distinció del suport físic ni de la forma d'enregistrament, i que necessita un dispositiu tecnològic per al seu enregistrament, transmissió, percepció i comprensió. Els arxius, centres o departaments de documentació audiovisuals, són els que tracten, conserven i difonen –gestionen, en una paraula– aquest material, que ha de ser considerat tan vàlid com els llibres o textos impresos, ja que, moltes vegades, pot ser l'únic suport en què es presenta una informació indispensable.

Entre aquests materials podem trobar documents amb origen o continguts pedagògics, científics, tècnics o de divulgació, així com els generats per mitjans de comunicació de masses (televisió, cinema, etc.) de temàtica més relacionada amb l'actualitat i la creació. S'està generant una cultura de l'audiovisual que fa evident que la història del segle XX no es pot estudiar serio-

Montserrat Català i Freixa. Televisió de Catalunya. Departament de Documentació.
 mcatala.r@tvccatalunya.com
 Article rebut el maig de 2002

sament si no es concedeix la mateixa importància a les fonts audiovisuals que a les fonts escrites.

Als arxius audiovisuals podem trobar materials en tipus molts diversos de suport, però, de moment, els més comuns són la pel·lícula cinematogràfica i el vídeo. El cinema com a patrimoni audiovisual, que fins a l'aparició i popularització del vídeo era el mitjà audiovisual per antonomàsia, s'ha conservat i tractat tradicionalment en les filmoteques o cinemateques, organismes dedicats a l'arxiu, exposició, preservació i difusió de l'obra cinematogràfica, així com a la conservació de tècniques i tipus de filmació ja caiguts en desús.

El vídeo és el primer sistema audiovisual equiparable als suports impresos d'informació textual, ja que institueix la mateixa llibertat individual que dona un llibre. L'usuari pot triar allò que desitja veure, el moment i la forma d'emmagatzematge, recuperació i difusió d'imatge i so. Amb el vídeo s'arriba a la síntesi de les tecnologies precedents –pel·lícula, disc i fotografia–, facilitant l'enregistrament, la conservació i reproducció del so juntament amb la conservació i reproducció de la imatge. D'aquesta manera, és l'usuari mateix el que pot enregistrar i conservar aquelles imatges que li siguin d'interès.

Aquest patrimoni audiovisual és un patrimoni jove: el vídeo no es va començar a difondre de forma comercial fins als anys setanta, però ha anat en constant augment. Actualment, i atès el grau de divulgació i popularitat d'aquest material, es pot trobar a diversos llocs com ara productores de vídeo, biblioteques, arxius, ajuntaments, empreses, etc., que li donen un tractament documental similar, encara que adaptat a les necessitats de cada un. Aquest fet provoca noves necessitats de formació específica per part dels professionals que han d'assumir el tractament d'aquest material i que, en alguns casos, ho fan de forma autodidacta.

ELS ARXIS AUDIOVISUALS A LA TELEVISIÓ

Les televisions enregistren i conserven el material dels seus arxius majoritàriament en suport vídeo (tot i que s'hi poden trobar altres materials com ara la pel·lícula cinematogràfica, depenent de la data de creació de la televisió), que resulta més barat que la pel·lícula i de més fàcil manipulació. Per exemple, no requereix revelat i, des del punt de vista tecnològic, aporta innovacions de gran utilitat. Malgrat aquests avantatges, el vídeo resulta un suport fràgil, amb problemes diferents als de la pel·lícula, però que cal tenir molt en compte. Problemes, essencialment, de conservació i d'utilització: és un material sensible a la temperatura o la humitat inadequades, la pols, els camps

magnètics, etc. Per tant, el seu emmagatzematge és complex, ja que la informació que conté es pot deteriorar fàcilment. A més, els canvis tecnològics introdueixen nous tipus o models de suport, fent que els anteriors perdin vigència i deixin de fabricar-se, com també els aparells que permeten de reproduir-los, de manera que s'ha de traslladar la informació a altres suports nous o fer *transfers* per assegurar-ne la preservació. El fet que el suport sigui reutilitzable i de preu alt, fa que, sovint, els documents s'esborrin per utilitzar de nou la cinta, perdent-se la informació prèviament enregistrada. Per acabar, en la selecció i conservació dels vídeos intervenen factors tan diversos com: la capacitat d'influència de les institucions de les quals depenen els centres a l'hora de definir una política de selecció i preservació, la manca de legislació que protegeixi el material audiovisual, o l'increment inabastable del nombre de produccions, tant per part d'entitats (produïda per empreses de televisió, organisme oficials, empreses de producció, etc.) com de particulars.

Els serveis de documentació de les emissores de televisió (així com les de ràdio), a més de cobrir les necessitats d'informació del mitjà mateix han de gestionar el material produït i emès per la pròpia emissora, ja que, tractant-se d'un producte efímer, no en quedaria cap testimoni si no existís una voluntat de conservació dels seus arxius o una legislació clara per part de l'administració pública.

Com altres fons d'arxiu, el d'una televisió té per finalitat facilitar informació als seus usuaris; per tant, recopilar-la, seleccionar-la, arxivar-la i difondre-la no té sentit sinó com a part d'una cadena documental amb uns objectius definits que s'han de tenir en compte i que determinen, en funció de factors diversos, quin material s'ha de conservar. L'elevat cost d'aquests arxius és un d'aquests criteris –tant per a decidir d'eliminar materials com per a conservar-los en funció del valor comercial que poden tenir (que pot servir per a cobrir part d'aquests costos)–; altres, el seu valor testimonial i l'interès de la cadena per a reutilitzar-lo.

En resum, la gestió dels fons dels arxius de televisió ha de tenir presents tres objectius bàsics: la preservació del patrimoni, que serveixi i sigui útil per a les emissions de la cadena, i l'explotació comercial de les imatges.

L'ARXIU DE TELEVISIÓ DE CATALUNYA

Televisió de Catalunya (TVC) va emetre per primera vegada el 10 de setembre de 1983 i va començar a emetre de forma regular a partir del gener de 1984. TVC neix com una televisió pública dependent del govern de la

Generalitat. El seu objectiu és ser una eina de normalització de la llengua i la cultura catalanes, però des d'un vessant de qualitat, integrador i no folklòric. Des d'un principi ha estat una televisió de caràcter generalista, competidora de les altres cadenes existents i amb un gran component d'innovació, tant tècnica com de continguts.

El Departament de Documentació de Televisió de Catalunya neix juntament amb aquest canal, abans i tot de l'inici de les emissions, la qual cosa li ha donat un caràcter coherent i li ha permès marcar unes pautes seguides més endavant per altres empreses. Des dels seus inicis el Departament de Documentació ha comptat amb els mitjans humans i tècnics necessaris per a dur a terme la seva tasca, fet que s'ha reflectit en la qualitat del seu fons i el tractament d'aquest.

És un servei intern de Televisió de Catalunya, adreçat al personal de l'empresa i, ocasionalment, al personal de les altres empreses que pertanyen a la CCRTV (Corporació Catalana de Ràdio i Televisió). Les seves funcions són:

- conservar i tractar documentalment les emissions de TVC
- donar suport documental a TVC.

El Departament, per tal de complir els objectius abans ressenyats, s'articula en quatre serveis:

- documentació escrita
- videoteca
- còpia i venda d'imatges d'arxiu
- gestió de declaracions de drets.

Documentació escrita

L'activitat de la secció de documentació escrita, similar a la d'altres mitjans de comunicació, té com a objectiu cobrir la necessitat d'informació dels usuaris, per tal d'evitar errors o verificar dades, subministrar antecedents de la notícia (situant aquesta amb mapes, fotografies, gràfics o notícies que s'han produït prèviament), preparar material per endavant i suggerir informacions (biografies, previsions, efemèrides, etc.), i subministrar, de forma ràpida, informació segura i fidel de fets, opinions i idees.

El gruix d'aquesta informació està majoritàriament compost d'articles, reportatges, informes, etc. que hagin aparegut a les diverses publicacions que s'ha decidit de tractar documentalment. Aquest arxiu de "retalls" s'ha digita-

litzat recentment mitjançant el sistema Excalibur, que permet fer cerques al text complet de l'article o als camps del registre, i des de la pàgina de resultats, veure o imprimir els documents en el seu format original. En aquest arxiu de premsa digital hi ha articles de premsa seleccionats des del 16 de març de 2000. Per elaborar-lo se segueixen els mateixos criteris de selecció i indexació que se seguien abans per als dossiers de premsa en paper: per tant, la base de dades no és exhaustiva. Els documentalistes seleccionen els articles que consideren més importants o de més interès per a l'arxiu (entre 100 i 150 articles diaris), i un cop escanejats i importats a la base de dades, els cataloguen i indexen. Per tant, de les notícies seleccionades, en trobem una còpia en format PDF o TIF i una fitxa documental que inclou, a més, el text de la notícia tractat amb OCR, la qual cosa permet que es pugui cercar el text. Tota aquesta informació es pot consultar a la intranet de l'empresa dins el web del Departament.

La secció, a més, també forma i tracta un fons de materials multimèdia, elabora altres bases de dades (a més de l'arxiu de premsa digital) i actua com a intermediari en consultes a altres centres o bases de dades externes. Dóna resposta ràpida (per telèfon, fax o correu electrònic) a demandes breus, elabora dossiers específics a partir d'una petició concreta, i finalment, fa cerques en bases de dades pròpies i alienes.

També es fa càrrec de l'elaboració del web del Departament, així com del seu manteniment, per tal que es pugui consultar a través de la intranet de l'empresa.

Videoteca

La videoteca del Departament de Documentació de TVC, és l'arxiu audiovisual de TVC pròpiament dit i es responsabilitza de la conservació de les emissions i la producció de TVC. Elaborada les bases de dades que descriuen i indexen el material arxivat, atén les recerques d'imatges d'arxiu, informació sobre la programació, i fa cerques en arxius fotogràfics, arxius d'imatges i bases de dades externes, etc. S'hi conserven més de 300.000 cintes en diversos formats. Entre elles podem trobar material pregravat, ja sigui de producció pròpia o aliena, paral·lels d'antena¹ dels programes en directe, originals de rodatge i material adquirit en fonts externes (pel·lícules, sèries, imatges d'arxiu, notícies d'agència, etc.).

En un arxiu de televisió la selecció del material ve determinada per les funcions que ha de complir l'arxiu. A més de la funció genèrica de conser-

1. Còpia dels programes fets i emesos en directe, tal com s'emeten.

vació del patrimoni audiovisual, els arxius han de permetre a les emissores explotar els seus fons mitjançant:

- reemissions de programes
- reutilització de fragments de programes o informatius per a la producció de noves emissions
- comercialització dels programes i de les imatges d'arxiu.

Per al tractament de tot aquest material s'adapten els processos que formen la cadena documental al tipus de material i suport en què es troba la informació. La cadena documental consisteix bàsicament a seleccionar un document, extreure'n un conjunt de paraules o símbols que serveixin per representar-lo d'una forma condensada i textual, i amb el resultat d'aquest procés, obtenir un nou document més adequat a les nostres necessitats de cerca. Aquest nou document tindrà una forma diferent de l'original que permetrà la seva introducció en una memòria (ordinador) i la seva recuperació en el marc del procés documental.

Una característica dels materials audiovisuals és que, per poder ser analitzats, cal veure'ls prèviament. El document secundari facilita la consulta del document audiovisual en no fer-ne imprescindible la visualització per conèixer-ne el contingut.

Per dur a terme tota aquesta feina, els professionals dels centres de documentació d'audiovisuals en televisió fan, doncs, una gran varietat de tasques diferenciades, però que alhora estan relacionades entre si.

La tasca més important, sense la qual no existiria cap de les posteriors, és la d'anàlisi (catalogació i classificació), que es duu a terme seguint pautes diferents en funció de les característiques del material tractat: programes d'entreteniment, gravacions originals, programes informatius, transmissions esportives, musicals, ficció, etc.

Aquest primer pas ve seguit d'altres, com el control de qualitat per tal d'unificar criteris i corregir les petites errades, actualització i control del tesaurus, elaboració de normes i pautes d'anàlisi i treball, etc.

Al final del procés ve la fase de recerca, potser la tasca més gratificant. La recerca interna consisteix en la localització d'imatges o informacions a les bases de dades del Departament; la recerca externa, a trobar els documents pertinents en altres organismes. Les cerques es fan des del Departament, en el cas que siguin concretes o de molta actualitat, o mitjançant l'adscripció del documentalista a una producció (programa) on aquest col·labora amb l'equip, aportant la seva experiència professional, en l'anàlisi de material elaborat, recerca interna, recerca externa, etc.

ELS PROFESSIONALS DELS CENTRES DE DOCUMENTACIÓ

Una vegada exposades a tall d'introducció les característiques de la feina que es duu a terme als arxius audiovisuals en general i, més concretament, als dels canals de televisió, que és el món que més conec, voldria fer una reflexió sobre el paper dels professionals en aquest camp i, també per extensió, sobre els organismes on treballem.

Crec que els arxius audiovisuals són, en general, uns grans desconeguts en el nostre àmbit professional, tot i el prestigi que tenen, ja que no es coneix prou la varietat i amplitud de les feines que s'hi duen a terme. Els centres que tracten aquests tipus de materials són molt diversos, en funció dels formats dels seus fons, dels orígens d'aquests, dels seus objectius respecte al material, etc. Puc citar a tall d'exemple els canals de televisió, els arxius que tracten filmacions de judicis (substituint-ne les actes), les col·leccions d'imatges històriques i filmoteques, museus, o centres especialitzats en un tema –per exemple la col·lecció del COI sobre els Jocs Olímpics.

Aquesta diversitat condiona la forma externa de cada centre, però, és clar, també la interna. El fet que no hi hagi una terminologia comuna no ajuda a l'establiment de pautes, normes i directrius sobre què han de rebre, què han d'adquirir, el tipus de material, els suports, el tractament d'aquests, etc. Normatives com les establertes per ISBD(NBM) –més dirigides a biblioteques i per tant a una casuística específica– i d'altres, poden ser útils i un punt de referència però, alhora, depenent dels centres i de com s'hi apliquin, poden resultar massa àmplies o massa estretes, esdevenint una cotilla que no facilita la gestió dels centres ni la feina dels professionals.

D'altra banda, els organismes que tracten material audiovisual no disposen d'un fòrum a casa nostra, on tractar les seves problemàtiques. Sí que és veritat que associacions internacionals de caire divers acaben essent punt de trobada dels professionals –per exemple la FIAT (International Federation of Television Archives), FIAF (International Federation of Film Archives), o els comitès d'audiovisuals de l'IFLA o del CIA–, però en el nostre àmbit no existeix un "lloc", organisme, associació, on, lluny de discrepàncies "professionals" entre arxiviers, bibliotecaris, documentalistes, periodistes, etc., hi tinguin cabuda tots aquells centres que tinguin com a principal objectiu el tractament del material audiovisual. S'evitaria així la dispersió d'esforços i idees, es podrien posar en comú problemàtiques o solucions aplicades, es compartiria informació, es podria crear un catàleg col·lectiu, etc.

Malgrat tot això, podem trobar una gran quantitat de publicacions que acaben essent el lloc comú que alguns professionals busquen, si més no en al-

gun dels àmbits concrets (per exemple, mitjans de comunicació). Crec que en aquest sentit fóra recomanable la creació d'un grup de treball dependent d'alguna associació (el Col·legi Oficial de Bibliotecaris-documentalistes de Catalunya, per exemple), però que tingués com a objectiu principal reunir tots els professionals mínimament relacionats amb el sector. Aquest grup podria establir punts de contacte amb altres organismes similars per aprofitar millor els recursos, a més de fer publicacions o convidar professionals a fer xerrades.

En aquest context, els professionals es troben que en una feina relativament nova, aquesta manca de conceptes clars els perjudica, perquè aquesta ambigüïtat és un obstacle al reconeixement professional i afavoreix l'intrusisme. Pel que fa a la figura laboral del documentalista, no trobem punts de referència professionals contrastats i acceptats que serveixin de model. A més, la falta d'una denominació entenedora crea ambivalències que porten a confusions: el terme "documentalista," en televisió, sovint designa la "persona que elabora documentals," amb els malentesos que això comporta.

Els professionals o aquelles persones que volen dedicar-se a aquesta especialitat es troben amb la manca d'estudis específics i amb el fet que els estudis existents no donen prou formació especialitzada. Tant les diplomatures com la llicenciatures en Documentació tracten els arxius audiovisuals totalment d'esquitllada, amb pocs continguts (en el millor dels casos, una assignatura de 4'5 crèdits que tracta el món de la imatge en general). Segurament és un tema que, en l'actualitat, no donaria per fer una carrera pròpia, però sí cursos monogràfics o assignatures d'especialització en l'àmbit dels nous estudis de segon cicle. I no només assignatures sobre el tractament documental, sinó també sobre el coneixement tècnic de la imatge, edició o muntatge lineal i digital, història de l'audiovisual (cinema i vídeo), tècniques d'elaboració de programes, branques d'especialització (recerca històrica, recerca per a produccions de ficció, recerca per a l'elaboració de productes multimèdia), etc. El fet que els estudis no donin aquesta formació obliga les empreses, d'una banda, a formar els seus professionals en aquestes matèries, amb el cost addicional que suposa, i, en el pitjor dels casos, deixa els professionals amb llacunes enormes que se solucionen amb bona voluntat per part d'aquests o amb la participació *a posteriori* en cursos, no sempre adients a les necessitats del professional perquè no van adreçats exclusivament a aquest col·lectiu. En tot cas, si les llicenciatures no cobreixen aquestes àrees, potser caldria, que des del grup de treball que s'hauria de crear, es programessin cursos o xerrades de professionals que serviren de reciclatge i formació continuada, i es podrien adequar millor al món laboral.

D'altra banda, a tot això es pot afegir la poca quantitat de textos que puguin esdevenir manuals d'estudi en el nostre àmbit cultural. Potser s'hauria d'engegar, des del Col·legi o des de les facultats, un projecte en què el coneixement implícit dels professionals dels arxius audiovisuals s'explicités, o en què es traduïssin textos d'altres llengües. Sobretot es troben textos teòrics, de vegades molt útils, en ponències i comunicacions a congressos, però que tracten petites parcel·les que fan que una visió global sigui pràcticament impossible.

Aquestes mancances en la formació en el món audiovisual dels professionals de la documentació provoquen l'intrusisme des d'altres estudis, com seria el cas dels d'Història o de Ciències de la comunicació que, sense els coneixements documentals adients, en tenen d'altres útils per a la professió, fins al punt que aquest intrusisme deixa de ser-ho, sobretot quan ens trobem amb persones que amb interès supleixen el seu desconeixement de les tècniques documentals amb un esforç suplementari per adquirir-ne les bases. La manca de coneixements adequats ens perjudica a tots i no ajuda a millorar la qualitat de la feina.

En tot cas, podem concloure que aquesta és una feina pluridisciplinària com poques, en la qual qualsevol àrea del coneixement és bona: no només la història, la literatura, o el cinema, sinó d'altres aparentment més banals com, per exemple, els esports, la història de la música lleugera, de les sèries antigues de televisió o, fins i tot, el coneixement dels tipus d'avions de combat. Per tant, com més àmplia i variada és la cultura del documentalista –cal ser un tastaolletes–, més eficaç resulta en la seva feina.

Que el perfil del professional no està clar ho demostra el fet que per accedir a llocs de treball en aquest àmbit gairebé mai no es demana una titulació en particular, sinó que se n'accepten diverses, ja que no sembla, de moment, que n'hi hagi cap que aportï tots els coneixements necessaris per a aquesta feina o que sigui molt més adient que les altres. En el cas dels arxius de televisió, segons l'informe presentat dins el *Projecte Leonardo* (Ponzelli, 2000), en la majoria dels casos no s'exigeix als candidats a ocupar una plaça de documentalista la titulació en documentació; els coneixements que es consideren necessaris són d'informàtica i internet en primer lloc, seguits de formació en documentació, idiomes i un nivell elevat de cultura general.

A tall d'exemple, val la pena explicar que els primers documentalistes de TVC, abans d'iniciar la seva feina a la cadena, van assistir a un curs intensiu a la seu de l'INA (Institut nacional de l'audiovisual, a França), on van rebre formació sobre el tractament del material amb què es trobarien a la televisió. D'això ja fa vint anys: aquest país ha canviat molt, però algunes de les mancances que s'hi tenien encara les trobem en professionals recentment titulats. D'altra banda, el Departament de Documentació de TVC té una majo-

ria de documentalistes amb el títol de diplomat en Biblioteconomia i documentació, que alguns complementen amb altres títols o amplien amb la llicenciatura en Documentació –la qual cosa és una mostra de les inquietuds dels professionals en el camp de la formació continuada. Aquesta, com ja s’ha dit, no es veu reforçada per cursos específics del nostre àmbit de treball i s’acaba complementant amb cursos dins de la mateixa empresa.

Els estudis han d’assumir més decididament que la imatge forma part del nostre món, ens agradi o no, d’una forma molt important i potser acabarà imposant-se a la, diguem-ne, “cultura escrita.” S’acosta, per tant, el moment de prendre’ns el món audiovisual més seriosament i deixar de considerar-lo tan sols una forma d’entreteniment, secundari respecte al món textual. El llibre no deixarà d’existir, com alguns havien predit, però –només és un exemple– hi ha molta més gent que coneix els mites i les personalitats del cinema i la televisió que no pas els literaris: és un fenomen cada cop més evident que cal tenir en compte.

Per concloure, només voldria apuntar que l’arribada de la digitalització al món de l’audiovisual genera noves expectatives en la nostra feina: la possible aparició de categories professionals intermèdies, com ara la d’ajudant de documentalista; de feines híbrides, com documentalista-periodista, documentalista-muntador o productor-documentalista, o la revalorització dels professionals. Ben segur, però, portarà canvis per als quals hem d’estar preparats. Hem d’incrementar, per exemple, les nostres competències informàtiques.

Aquesta és una feina amb un gran futur: el grup de professionals que aconseguixi formar-se millor acabarà essent el més sol·licitat per dur-la a terme –és la llei del mercat. Els bibliotecaris i documentalistes, que vam començar en aquest camp amb bon peu, no podem deixar que altres grups de professionals ens passin al davant: ens cal preparar-nos, formar-nos i cobrir –amb llicenciatures, cursos específics, de postgrau, màsters, etc.– les mancances de formació que tenim.

BIBLIOGRAFIA

Edmondson, Ray. *Philosophy of audiovisual archiving*. Prepared by Ray Edmondson and members of AVAPIN [for the] General Information Programme and UNISIST. Paris: UNESCO, 1998. v, 60 p. Disponible en línia a: <<http://www.unesco.org/webworld/publications/philos>>

Ponzelli, Anna M.; Marchetti, Aldo; Pereira, Gilbert; Palma Monge, Francisco. *Las nuevas profesiones en la empresa televisiva: informe final: Proyecto Leonardo NPTV*. Itàlia: FISTEL-CISL: FTILAC-CFDT: FCT-CCOO: Fondazione Pietro Seveso, 2000